

Хіба ревуть воли, як ясла повні?

ЧАСТИНА ПЕРША

I ПОЛЬОВА ЦАРІВНА

Надворі весна вповні. Куди не глянь — скрізь розвернулося, розпустилося, зацвіло пишним цвітом. Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю: як на Великдень дівчина, красується вона в своїм розкішнім убранні... Поле — що безкрає море — скільки зглянеш — розіслало зелений килим, аж сміється в очах. Над ним синім шатром розіп'ялось небо — ні плямочки, ні хмарочки, чисте, прозоре — погляд так і тоне... З неба, як розтоплене золото, ллється на землю блискучий світ сонця; на ланах грає сонячна хвиля; під хвилею спіє хліборобська доля... Легенький вітрець подихав з теплого краю, перебігав з нивки на нивку, живить, освіжає кожну билінку... І ведуть вони між собою тиху-таємну. розмову: чутно тільки шелест жита, травиці... А згори лине жайворонкова пісня: доноситься голос, як срібний дзвіночок, — тремтить, переливається, застигав в повітрі... Перериває його перепелячий крик, зірвавшись угору; заглушає докучне сюрчання трав'яних коників, що як не розірвуться, — і все те зливається до купи в якийсь чудний гомін, вривається в душу, розбуркує в ній добрість, щирість, любов до всього... Гарно тобі, любо, весело! На серці стихають негоди на думку не лізуть клопоти: добра надія обгортає тебе добрими думками, бажаннями... Хочеться самому жити й любити; бажаєш кожному щастя. Недаром в таку годину — аби неділя або яке свято — хлібороби виходять на поле хліба обдивлятися!

Отакої саме пори, в неділю, після раннього обіднього часу, — тим шляхом, що, звившись гадюкою, пославсь од великого села Пісок аж до славного колись Ромодану, — йшов молодий

Хіба ревуть воли, як ясла повні?

ЧАСТИНА ПЕРША

I ПОЛЬОВА ЦАРІВНА

Надворі весна вповні. Куди не глянь — скрізь розвернулося, розпустилося, зацвіло пишним цвітом. Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю: як на Великдень дівчина, красується вона в своїм розкішнім убранні... Поле — що безкрає море — скільки зглянеш — розіслало зелений килим, аж сміється в очах. Над ним синім шатром розіп'ялось небо — ні плямочки, ні хмарочки, чисте, прозоре — погляд так і тоне... З неба, як розтоплене золото, ллється на землю блискучий світ сонця; на ланах грає сонячна хвиля; під хвилею спіє хліборобська доля... Легенький вітрець подихав з теплого краю, перебігав з нивки на нивку, живить, освіжає кожну билінку... І ведуть вони між собою тиху-таємну. розмову: чутно тільки шелест жита, травиці... А згори лине жайворонкова пісня: доноситься голос, як срібний дзвіночок, — тремтить, переливається, застигав в повітрі... Перериває його перепелячий крик, зірвавшись угору; заглушає докучне сюрчання трав'яних коників, що як не розірвуться, — і все те зливається до купи в якийсь чудний гомін, вривається в душу, розбуркує в ній добрість, щирість, любов до всього... Гарно тобі, любо, весело! На серці стихають негоди на думку не лізуть клопоти: добра надія обгортає тебе добрими думками, бажаннями... Хочеться самому жити й любити; бажаєш кожному щастя. Недаром в таку годину — аби неділя або яке свято — хлібороби виходять на поле хліба обдивлятися!

Отакої саме пори, в неділю, після раннього обіднього часу, — тим шляхом, що, звившись гадюкою, пославсь од великого села Пісок аж до славного колись Ромодану, — йшов молодий

чоловік. «Не багатого роду!» — казала проста свита, накинута наопашки, — «та чепурної вдачі», — одмовляла чиста, біла, на грудях вишивана сорочка, виглядаючи з-під свити. Червоний з китицями пояс теліпався до колін, а висока сива шапка з решетилівських смушків, перехилиючись набакир, натякала про парубоцьку вдачу...

Йшов справді парубок. На перший погляд — йому, може, літ до двадцятка добиралося. Чорний шовковий пух тільки що висипався на верхній губі, де колись малося бути вусам; на мов стесаній борідці де-где поп'ялось тонке, як павутиння, волоссячко. Ніс невеличкий, тонкий, трохи загострений; темні карі очі — теж гострі; лице довгообразе — козаче; ні високого, ні низького зросту, — тільки плечі широкі, та груди високі... Оце й уся врода. Таких парубків часто й густо можна зустріти по наших хуторах та селах. Одно тільки в цього неабияке — дуже палкий погляд, бистрий, як блискавка. Ним світилася якась незвичайна сміливість і духова міць, разом з якоюсь хижою тугою...

Парубок плівся повагом, позакладавши руки назад себе; позирав навкруги своїми блискучими очима; іноді зупинявся й довго розглядав зелене нив'я. То знову йшов; то знов становився де-небудь на згірку — і знов оглядав поле. Ось перейшов і драний місточок посеред лук, на низині, у балці. Під ним ще не висохли весняні калюжі — аж зацвіли, позеленіли: кумкають в них жаби рано й вечір. От опинивсь на невеличкім горбу по той бік місточка; став, обернувся лицем до його; глянув на рудку; перевів погляд на крайне жито. «Оже, тут кращі хліба, ніж під селом, — подумав сам собі, — тут, мабуть, сильніший дощ пройшов...» Знов повернувся, — і рушив далі.

Спустившись в долину, повернув з курного шляху на обніжок — і пішов поміж зеленими житами. Ось підійшов до однієї ниви, нахилився, вирвав при самім корені пучок жита, глянув на його, далі глянув на ниву, — і лице засвітилось одрадою. «От де моя праця, — немов казали його очі, — не

чоловік. «Не багатого роду!» — казала проста свита, накинута наопашки, — «та чепурної вдачі», — одмовляла чиста, біла, на грудях вишивана сорочка, виглядаючи з-під свити. Червоний з китицями пояс теліпався до колін, а висока сива шапка з решетилівських смушків, перехилиючись набакир, натякала про парубоцьку вдачу...

Йшов справді парубок. На перший погляд — йому, може, літ до двадцятка добиралося. Чорний шовковий пух тільки що висипався на верхній губі, де колись малося бути вусам; на мов стесаній борідці де-где поп'ялось тонке, як павутиння, волоссячко. Ніс невеличкий, тонкий, трохи загострений; темні карі очі — теж гострі; лице довгообразе — козаче; ні високого, ні низького зросту, — тільки плечі широкі, та груди високі... Оце й уся врода. Таких парубків часто й густо можна зустріти по наших хуторах та селах. Одно тільки в цього неабияке — дуже палкий погляд, бистрий, як блискавка. Ним світилася якась незвичайна сміливість і духова міць, разом з якоюсь хижою тугою...

Парубок плівся повагом, позакладавши руки назад себе; позирав навкруги своїми блискучими очима; іноді зупинявся й довго розглядав зелене нив'я. То знову йшов; то знов становився де-небудь на згірку — і знов оглядав поле. Ось перейшов і драний місточок посеред лук, на низині, у балці. Під ним ще не висохли весняні калюжі — аж зацвіли, позеленіли: кумкають в них жаби рано й вечір. От опинивсь на невеличкім горбу по той бік місточка; став, обернувся лицем до його; глянув на рудку; перевів погляд на крайне жито. «Оже, тут кращі хліба, ніж під селом, — подумав сам собі, — тут, мабуть, сильніший дощ пройшов...» Знов повернувся, — і рушив далі.

Спустившись в долину, повернув з курного шляху на обніжок — і пішов поміж зеленими житами. Ось підійшов до однієї ниви, нахилився, вирвав при самім корені пучок жита, глянув на його, далі глянув на ниву, — і лице засвітилось одрадою. «От де моя праця, — немов казали його очі, — не

марно потрачена: вона зробила з мене чоловіка, хазяїна!..» Повертівши в руках вирване жито, він скинув очима на другий бік межі; знову глянув на свою ниву, наче рівняв дві ниви між собою, — і промовив вголос: «Бач... на нашому полі жито краще, ніж у дядька Кабанця: моє таке густе та гонке, а в його — ледве од землі одлізло, — низеньке, жовте, засмоктане...»

Не вспів доказати останнього слова, — чує: недалеко, з-за жита, хтось співає... Він притаїв дух; насторожив уші, слуха... Голос тонкий, гнучкий, дзвінкий, так і розходився на всі боки: то розлягався в високім просторі; то слався по землі, по зелених житах; то замирав од далеки на полях розлогих; то вливався в душу якимсь несвідомим щастям...

Парубок стояв, як зачарований. Йому здалося — він зроду не чув такого свіжого, гнучкого голосу. У його в очах засвітилась одрада; лице прояснилося, наче хто збризнув його свіжою водою; серце затіпалось немов хто доторкнувся до його... «Хто б це?» — подумав він, — та й пішов на голос.

Не встиг ступить десяти ступнів, як пісня стихла, — тільки одна луна її бриніла ще над головою у його. Ще ступінь, ще... зашелестіло жито, заколихалося, немов у йому щось борсалось, билось... Ще хвилинка — і з жита заманячила дівоча постать... Парубок став. Дівчина, як перепелка, знялась — і помчалась вподовж ниви. Низенька, чорнява, завітчана польовими квітками, вона й трохи не схожа була на селянок, часто запечених сонцем, високих, іноді дуже неповоротких дівчат. Маленька, кругленька, швидка й жвава, одягнена в зелене убрання, між високим зеленим житом, — вона здавалася русалкою...

Парубок спершу, мабуть-таки, чи й не прийняв її за ту польову царівну, бо стояв, як укопаний, розтягши й без того довгообразе лице, широко розкривши здивовані очі...

Дівчина одбігла трохи і собі стала. Озирнувшись, глянула на його веселими очима, усміхнувшись свіжим, молодим личком. Тут її краще розглядив парубок. Чорне кучеряве волосся, завітчане

марно потрачена: вона зробила з мене чоловіка, хазяїна!..» Повертівши в руках вирване жито, він скинув очима на другий бік межі; знову глянув на свою ниву, наче рівняв дві ниви між собою, — і промовив вголос: «Бач... на нашому полі жито краще, ніж у дядька Кабанця: моє таке густе та гонке, а в його — ледве од землі одлізло, — низеньке, жовте, засмоктане...»

Не вспів доказати останнього слова, — чує: недалеко, з-за жита, хтось співає... Він притаїв дух; насторожив уші, слуха... Голос тонкий, гнучкий, дзвінкий, так і розходився на всі боки: то розлягався в високім просторі; то слався по землі, по зелених житах; то замирав од далеки на полях розлогих; то вливався в душу якимсь несвідомим щастям...

Парубок стояв, як зачарований. Йому здалося — він зроду не чув такого свіжого, гнучкого голосу. У його в очах засвітилась одрада; лице прояснилося, наче хто збризнув його свіжою водою; серце затіпалось немов хто доторкнувся до його... «Хто б це?» — подумав він, — та й пішов на голос.

Не встиг ступить десяти ступнів, як пісня стихла, — тільки одна луна її бриніла ще над головою у його. Ще ступінь, ще... зашелестіло жито, заколихалося, немов у йому щось борсалось, билось... Ще хвилинка — і з жита заманячила дівоча постать... Парубок став. Дівчина, як перепелка, знялась — і помчалась вподовж ниви. Низенька, чорнява, завітчана польовими квітками, вона й трохи не схожа була на селянок, часто запечених сонцем, високих, іноді дуже неповоротких дівчат. Маленька, кругленька, швидка й жвава, одягнена в зелене убрання, між високим зеленим житом, — вона здавалася русалкою...

Парубок спершу, мабуть-таки, чи й не прийняв її за ту польову царівну, бо стояв, як укопаний, розтягши й без того довгообразе лице, широко розкривши здивовані очі...

Дівчина одбігла трохи і собі стала. Озирнувшись, глянула на його веселими очима, усміхнувшись свіжим, молодим личком. Тут її краще розглядив парубок. Чорне кучеряве волосся, завітчане

польовими квітками, чудовно вилося коло білого чоли; тоненькі пасма того чорного, аж полискуваного хмелю спадали на біле, рум'яне личко, як яблучко наливчате; очі оксамитові, чорні, — здається, сам.огонь говорив ними... Дві чорні брови, мов дві чорні п'явки, повпивалися над очима, злегенька прикритими довгими густими віями. Сама — невеличка, метка й жвава, з веселою усмішкою на виду, вона так і вабила до себе. Зелена байова керсетка, з червоними мушками, червона в букетах сдідниця, на шиї дорогі коралі, хрести, золоті дукати — усе гарно пристало до хорошої дівочької вроди.

Вона стояла навпроти парубка, як намальована, — наче манила своєю дивною красою. Не спускаючи з очей, він підходив до неї.

— Чого ти тут ходиш? — обізвалась вона перша.

— А ти чого хліб толочиш? — не зовсім ласкаво одказав він.

— Хіба се твій хліб?

— Не чий же... А що?..

— Цур тобі, як мене злякав!.. — та й замовкла. Парубок і собі мовчав.

— А ти хто така? — трохи згодом питає він, ковтаючи слова. — Де ти взялася? звідкіля сюди прийшла?..

Дівчина почула, як тільки чують дівчата, чого в його запнувся голос; очі в неї заіскрили, заграли...

— Навіщо тобі? — прядучи ними, вона питає в його.

— А чого ж ти прийшла сюди, на чуже поле? — каже він. — Хто ти така? чого тобі тут треба?.. — Чут-но — аж дух спира йому в грудях од кожного слова.

— Не ск-а-ж-у! — одмовила вона наротязг, осміхаючись, і подалася трохи личком вперед, згорнувши пухлі білі руки попід ліктями. — А прийшла сюди, бо недалечке живу... А ти хто?

— Сюди йди! — каже він, усміхаючись і разом запрохуючи очима. — Посідаємо тут... побалакаємо... я тобі й розкажу — хто я...

польовими квітками, чудовно вилося коло білого чоли; тоненькі пасма того чорного, аж полискуваного хмелю спадали на біле, рум'яне личко, як яблучко наливчате; очі оксамитові, чорні, — здається, сам.огонь говорив ними... Дві чорні брови, мов дві чорні п'явки, повпивалися над очима, злегенька прикритими довгими густими віями. Сама — невеличка, метка й жвава, з веселою усмішкою на виду, вона так і вабила до себе. Зелена байова керсетка, з червоними мушками, червона в букетах сдідниця, на шиї дорогі коралі, хрести, золоті дукати — усе гарно пристало до хорошої дівочької вроди.

Вона стояла навпроти парубка, як намальована, — наче манила своєю дивною красою. Не спускаючи з очей, він підходив до неї.

— Чого ти тут ходиш? — обізвалась вона перша.

— А ти чого хліб толочиш? — не зовсім ласкаво одказав він.

— Хіба се твій хліб?

— Не чий же... А що?..

— Цур тобі, як мене злякав!.. — та й замовкла. Парубок і собі мовчав.

— А ти хто така? — трохи згодом питає він, ковтаючи слова. — Де ти взялася? звідкіля сюди прийшла?..

Дівчина почула, як тільки чують дівчата, чого в його запнувся голос; очі в неї заіскрили, заграли...

— Навіщо тобі? — прядучи ними, вона питає в його.

— А чого ж ти прийшла сюди, на чуже поле? — каже він. — Хто ти така? чого тобі тут треба?.. — Чут-но — аж дух спира йому в грудях од кожного слова.

— Не ск-а-ж-у! — одмовила вона наротязг, осміхаючись, і подалася трохи личком вперед, згорнувши пухлі білі руки попід ліктями. — А прийшла сюди, бо недалечке живу... А ти хто?

— Сюди йди! — каже він, усміхаючись і разом запрохуючи очима. — Посідаємо тут... побалакаємо... я тобі й розкажу — хто я...

Як стрель стрельнув у дівчину. Сплеснула в долоні, зареготалася та й помчалася буйними житами... Далі — вискочила на зелену луку, що красувалася польовими квітками; потім — повернула круто наліво, почесала яриною; як білочка на деревину в лісі, так вона збігла прудко на згірок; стала, перевела дух, озирнулася; осміхнулася; махнула правою рукою: «сюди, мов!» — та наче мана яка, спустилася вниз — і скрилася за горою.

Парубок ні з місця. Стоїть та дивиться вслід їй ще дивнішими очима — мовби переглянув через гору!.. У вухах його ще вчувався її голос свіжий, тонкий, її сміх молодий та дзвінкий; перед очима, як та причуда, манячила її постать метка, жвава; йому усміхалося її личко, біло-рум'яне, з ясними очима, з чорними бровами; уся вона, з зеленою корсеткою, з червоною спідницею, привиджувалась йому, як жива!.. «Що це? — думав він. — Чи справді, чи вважається?.. І відкіля б це?.. чи не москалівна?.. Так же, казали, у москаля дочка вмерла... гм... мов, бачся, на хуторах нікого такого й немає... Хіба Хоменкова? — так же не близький світ од Хоменкового хутора сюди теліпатися... А видно — хутірська: на селі, окрім попівни, здається, нікого підхожого... Оже й не попівна: попівну я знаю — попівна не така, та й не піде за п'ять верстов од села... Чия б же це?..»

Не розв'язавшись з такою думкою, він вийшов на згірок — подивитись, куди пішла дівчина. Було вже пізно. Дівчини не видно, — тільки зеленіли то там, то там, обложившись полями, хутірські, сади, як розкішні квітники, а між зеленою листвою вишняку, груш, слив та яблунь білили. чепурні хаточки. Парубок постояв на згірку, помилювався красою околиці, задивився на один хутір, на другий; пригадував хазяїнів їх, перебрав у пам'яті їх дочок, — та, теряючись в догадках, і повернув назад — додому.

Ішов він такою ж тихою ходою, як і сюди, а може, ще й тихшою, — та все думав та думав... А в серці — почував він — прокидалось щось невідоме, чудне: і важко мов, і легко, і сумно,

Як стрель стрельнув у дівчину. Сплеснула в долоні, зареготалася та й помчалася буйними житами... Далі — вискочила на зелену луку, що красувалася польовими квітками; потім — повернула круто наліво, почесала яриною; як білочка на деревину в лісі, так вона збігла прудко на згірок; стала, перевела дух, озирнулася; осміхнулася; махнула правою рукою: «сюди, мов!» — та наче мана яка, спустилася вниз — і скрилася за горою.

Парубок ні з місця. Стоїть та дивиться вслід їй ще дивнішими очима — мовби переглянув через гору!.. У вухах його ще вчувався її голос свіжий, тонкий, її сміх молодий та дзвінкий; перед очима, як та причуда, манячила її постать метка, жвава; йому усміхалося її личко, біло-рум'яне, з ясними очима, з чорними бровами; уся вона, з зеленою корсеткою, з червоною спідницею, привиджувалась йому, як жива!.. «Що це? — думав він. — Чи справді, чи вважається?.. І відкіля б це?.. чи не москалівна?.. Так же, казали, у москаля дочка вмерла... гм... мов, бачся, на хуторах нікого такого й немає... Хіба Хоменкова? — так же не близький світ од Хоменкового хутора сюди теліпатися... А видно — хутірська: на селі, окрім попівни, здається, нікого підхожого... Оже й не попівна: попівну я знаю — попівна не така, та й не піде за п'ять верстов од села... Чия б же це?..»

Не розв'язавшись з такою думкою, він вийшов на згірок — подивитись, куди пішла дівчина. Було вже пізно. Дівчини не видно, — тільки зеленіли то там, то там, обложившись полями, хутірські, сади, як розкішні квітники, а між зеленою листвою вишняку, груш, слив та яблунь білили. чепурні хаточки. Парубок постояв на згірку, помилювався красою околиці, задивився на один хутір, на другий; пригадував хазяїнів їх, перебрав у пам'яті їх дочок, — та, теряючись в догадках, і повернув назад — додому.

Ішов він такою ж тихою ходою, як і сюди, а може, ще й тихшою, — та все думав та думав... А в серці — почував він — прокидалось щось невідоме, чудне: і важко мов, і легко, і сумно,

й весело, і хочеться співати, й, хочеться плакати... Сльози не ллються, а вголос рветься; несподіваний сум обіймає голову; думка думку гонить: нігде пристати, ні за що зачепитися— так і ганяє за manoю... А перед очима — зелена керсетка, червона спідниця,, знадний з усмішкою погляд, червоні, як кармазин, уста, з котрих виглядає рядок дрібних, як перли, зубів... У його аж мороз пішов поза спиною... «Оце так — промовив він уголос. — Чи не здурів, бува, я, чи не збожеволів?.. Дома худоба не напована, а я блукаю тут — і думати забув!» Та, піднявши вгору голову, чимдуж придав ходи в ноги.

Ось незабаром і Піски. На самому краї села, од вигону, стояла невеличка хатка, вікнами на широкий шлях. З-за хатки виглядали невеличкі хлівці, повіточки; трохи далі — тік; за током — огород; а все кругом обнесено низенькою ліскою. Зразу видно було, що то плець не дуже заможного хазяїна. Не достатки, а тяжка праця кидалась в вічі. Хата хоч старенька, та чепурна, біла, — видно, біля неї ходили хазяйські руки; двір виметений, чистий; огорожа ціла, хоч і низенька, а ворота дощані-хрещаті.

Недалечке від хатнього порогу стояла немолода вже молодиця, бідненько зодягнена, — і, розсипаючи з миски зерно, голосно скликала курей. Натомість, з хлівця прожогом вискочила невеличка свинка й. кабанчик — і давай похапцем хламати зерно, не підпускаючи курей. Молодиця спершу кричала на непроханих гостей: «аря, гладкі! аря!», потім того плескала в долоні — й штовхнула кабанчика ногою; а як побачила, що нічого з такими ненажерами не-вдієш ні криком, ні легенькою бійкою, — вона висмикнула з мітли держално — і давай потягати «ненаситну прожир» і вздовж і впоперек, — аж поки не хруснуло держално... «От, проклятіі Каторжні!.. Через них знівечила держално..» — на весь голос гукала молодиця — й кинула в свиноту надтріснутим держалном.

й весело, і хочеться співати, й, хочеться плакати... Сльози не ллються, а вголос рветься; несподіваний сум обіймає голову; думка думку гонить: нігде пристати, ні за що зачепитися— так і ганяє за manoю... А перед очима — зелена керсетка, червона спідниця,, знадний з усмішкою погляд, червоні, як кармазин, уста, з котрих виглядає рядок дрібних, як перли, зубів... У його аж мороз пішов поза спиною... «Оце так — промовив він уголос. — Чи не здурів, бува, я, чи не збожеволів?.. Дома худоба не напована, а я блукаю тут — і думати забув!» Та, піднявши вгору голову, чимдуж придав ходи в ноги.

Ось незабаром і Піски. На самому краї села, од вигону, стояла невеличка хатка, вікнами на широкий шлях. З-за хатки виглядали невеличкі хлівці, повіточки; трохи далі — тік; за током — огород; а все кругом обнесено низенькою ліскою. Зразу видно було, що то плець не дуже заможного хазяїна. Не достатки, а тяжка праця кидалась в вічі. Хата хоч старенька, та чепурна, біла, — видно, біля неї ходили хазяйські руки; двір виметений, чистий; огорожа ціла, хоч і низенька, а ворота дощані-хрещаті.

Недалечке від хатнього порогу стояла немолода вже молодиця, бідненько зодягнена, — і, розсипаючи з миски зерно, голосно скликала курей. Натомість, з хлівця прожогом вискочила невеличка свинка й. кабанчик — і давай похапцем хламати зерно, не підпускаючи курей. Молодиця спершу кричала на непроханих гостей: «аря, гладкі! аря!», потім того плескала в долоні — й штовхнула кабанчика ногою; а як побачила, що нічого з такими ненажерами не-вдієш ні криком, ні легенькою бійкою, — вона висмикнула з мітли держално — і давай потягати «ненаситну прожир» і вздовж і впоперек, — аж поки не хруснуло держално... «От, проклятіі Каторжні!.. Через них знівечила держално..» — на весь голос гукала молодиця — й кинула в свиноту надтріснутим держалном.